Podivuhodní savci Austrálie

5. Bandikuti a kuskusové

ZDENĚK VESELOVSKÝ

Na přechodu mezi dravými a býložravými vačnatci stojí malá skupina 11 druhů z podřádu bandikutů (Perameloidea). Dva z nich jsou buď velmi vzácní, nebo již patří mezi vyhubené druhy. Celý podřád se dělí na dvě čeledi: bandikutovití (Peramelidae) a ušatí bandikutovití (Thylacomyidae), kterým Australané říkají bilby.

Hopkající bandikuti – vačnatci s placentou

Bandikuti dosahují hmotnosti 0,5–3 kg a jejich poměrně zavalité tělo je kónické, má mohutnější zadní část. Krátké přední končetiny s prodlouženými prsty jsou opatřeny silnými drápy, které jsou vynikajícím nástrojem k hrabání. Delší zadní nohy se svou stavbou podobají nohám klokana. Mají nápadně silnou stehenní svalovinu, osa distální části končetiny prochází prodlouženým mohutným třetím prstem se silným drápem, prvý prst je zakrnělý či chybí. Zkrácený druhý a třetí prst jim – tak jako klokanům – srostly (syndaktylie) a své krátké drápky používají jako hřebínek k čištění husté srsti. Hlava má prodlouženou a špičatou nosní část, dlouhé čelisti nesou 46–48 zubů.[1] Bandikuti mají typický způsob pohybu – odrážejí se současně oběma zadníma nohama a pomalu hopkají jako králíci – ale k odrazu při rychlém běhu používají zadní končetiny střídavě.

Mezi vačnatci jsou bandikuti pozoruhodní nejen velmi krátkou březostí (12,5 dne), ale zejména tím, že zárodky jsou v děloze vyživovány placentou (z vačnatců se vyskytuje ještě u koaly). Placenta samozřejmě zdaleka nedosahuje tak organizované stavby jako u placentálů. Bandikuti mají dokonalý vak otevřený směrem dozadu, uvnitř se nachází 8 mléčných bradavek. Samice však obvykle nosí ve vaku jen 4 mláďata, která kojí až 70 dnů. Když mláďata vak opustí, vytáhnou dlouhé bradavky ven a další, nově porozená mláďata se na ně již nemohou přisát.

Potravou bandikutů je především hmyz či jeho larvy, dovedou však ulovit i jiné bezobratlé, a dokonce chytají malé plazy a savce. Také se živí rostlinnou potravou, hlavně cibulemi a oddenky, ale i spadlými plody. Jsou to převážně noční zvířata, samotářská a nesociální, která kromě doby rozmnožování obhajují vlastní teritoria. Dochází při tom často k prudkým soubojům, kdy se bandikuti, vztyčeni na zadních, pokoušejí soupeře poranit ostrým chrupem či prudkým hrabáním předních končetin. Používají i kopance zadníma nohama, jimiž se snaží soupeře srazit na zem. Našel jsem několik mrtvých jedinců, kteří asi uhynuli na hluboké rány způsobené drápy předních končetin.

Hojným druhem je bandikut krátkonosý (*Isoodon obesulus*) z jižní Austrálie a Tasmánie. V celé východní a severní Austrálii žije o něco větší bandikut hnědý (*Isoodon macrourus*).[2] Den tráví ve vlastní mělké noře, ale k odpočinku nebo spánku využívá i nory králičí. Na některých místech, hlavně poblíž lidských sídel, byl tento druh vyhuben, protože zahradníci a farmáři jsou víc než alergičtí na stovky vyhrabaných nor, které lovící bandikuti zanechávají na jejich pozemcích. V centrální polopouštní a pouštní Austrálii se již vzácně vyskytuje bandikut králíkovitý (*Macrotis lagotis*) s nápadnými dlouhými boltci, liší se i delším, na konci štětkovitě zakončeným oca-

Bandikut krátkonosý (*Isoodon obesulus*) je zbarven hnědavě, s krátkým ocasem (9–14 cm) měří asi 40 cm, jeho hmotnost kolísá od 0,7 kg u samic po 1,2 kg u samců.

1) Chrup tvoří 5 párů horních a 3 páry dolních řezáků s plochými špičkami, pár dobře vyvinutých horních a dolních špičáků, 3 páry horních a dolních třenáků a 4 páry horních i dolních stoliček s ostrými korunkami.

2) S ocasem měří až 60 cm, váží až 3 kg.

3) S ocasem měří až 70 cm, váží kolem 2 kg.

Kuskus skvrnitý (*Phalanger maculatus*) měří přes 43 cm, nápadně dlouhý a na konci holý ocas dosahuje až 44 cm.
Snímky © Zdeněk Veselovský

sem.[3] Také tento druh hledá potravu vyhrabáváním mělkých nor, je však masožravější a živí se jak plazy, tak malými savci. Jako ochranu proti denním vysokým teplotám v poušti si vyhrabává nory, které vedou do hloubky až 2 m a mohou být i 3 m dlouhé.

Pomalý krasavec a jeho příbuzní – kuskusové a kusuové

Posledním podřádem australských vačnatců jsou býložraví vačnatci (Diprotodonta), kteří dostali své jméno podle obrovských diprotodontů (Diprotodontidae) z miocénu a pleistocénu. Prvou žijící čeledí, která je známá i z miocenních nálezů, jsou kuskusovití (Phalangeridae). Jsou to stromoví, středně velcí vačnatci, kteří se specializovali hlavně na rostlinnou potravu. Tato adaptace se projevila nejen v tělesné stavbě, ale i ve stavbě chrupu.[4] Stoličky mají charakteristický tvar a jejich korunky jsou nízké. Pětiprsté končetiny jsou dokonale přizpůsobené na pohyb v korunách stromů. Na přední noze je palec (bez drápu) postaven proti ostatním prstům. Na zadní noze stojí srostlý druhý a třetí prst proti zbývajícím třem prstům, což nohu pozměnilo v dokonalý klešťovitý útvar. K přidržování na větvích slouží konec ocasu, který je holý a porostlý šupinami.

Jméno celé čeledi dal kuskus skvrnitý (*Phalanger maculatus*, synonymum *Spilocuscus maculatus*). Ten v Austrálii – spolu s dalším druhem, kuskusem šedým (*Phalanger orientalis*) – obývá pouze pralesy na Cape York, nejzazším výběžku celého kontinentu. Kuskusové žijí také na Nové Guineji, vyskytují se až po ostrov Celebes a najdeme je i na Šalamounových ostrovech. Kuskus skvrnitý je jedním z nejkrásněji zbarvených vačnatců. Má hustou, buď sněhobílou, nebo – na hlavě a na končetinách – žlutavou srst, kterou mohou zdobit velké, čokoládově hnědé skvrny na hřbetě. Oproti jiným zástupcům čeledi je tento druh velmi pomalý a svými pohyby připomíná jihoamerické lenochody. Živí se listím, pupeny a plody, ale jeho poměrně silné horní špičáky prozrazují sklon k požírání živočišné potravy. Nepohrdne vejci ani mláďaty ptáků a v zoologických zahradách se kromě ovoce běžně krmí i směsí masa pro domácí kočky a psy.

Nejhojnějším zástupcem celé čeledi je kusu liščí (*Trichosurus vulpecula*).[5] Tento středně velký vačnatec žije na širokém pruhu východní Austrálie až po Cape York, poměrně často se vyskytuje v polopouštním středu Austrálie, malá populace je známa z jihozápadní části kontinentu a je hojný i na Tasmánii. Na takto rozlehlém území se jednotlivé populace liší nejen velikostí, ale i zbarvením. Tasmánská forma[6] je šedá až černavá, naopak nejnápadněji jsou zbarveni kusuové z Queenslandu a severní Austrálie, kteří jsou celí jasně rezaví. Kusuové jsou převážně stromová zvířata, přestože se dobře pohybují i na zemi. Jsou to noční tvorové, kteří se živí pupeny, listím, požírají i mladé eukalyptové listí (obsahující prekurzory kyanidů), které dovedou (podobně jako koalové) detoxikovat. Přiživují se i živočišnou potravou. Obývají také lidská sídla, kde je můžeme ve dne najít spící na půdách. Pozoroval jsem je v parcích v Sydney a Hobartu, kde v noci bez zábran vyhrabávali odpadkové koše. Jsou to teritoriální tvorové, kteří si své území označují jak hlasem připomínajícím hluboký kašel, tak sekretem pachových žláz na bradě, prsou a v okolí vyměšovacího otvoru. Nejnápadnější je u samců červenavý výměšek prsní žlázy, který jim v době rozmnožování zbarvuje bělavou srst na prsou. O hojnosti kusuů, kteří jsou často chováni i v zoologických zahradách, svědčí ekologické práce australských zoologů: V místech jejich největší populační hustoty se na jednom hektaru zjistilo 0,4–1,4 jedince.

Kusu byl r. 1840 vysazen na Novém Zélandu, kde se silně rozmnožil a dnes poškozuje plantáže jehličnanů, nadto se stal i nositelem tuberkulózy skotu. Také však „založil“ novozélandský kožešinářský průmysl – vydělaných kůží kusuů se odtud každoročně vyveze v hodnotě 6 milionů dolarů.

Samice jsou pohlavně dospělé v prvém roce života, na rozdíl od většiny kuskusovitých se množí během celého roku. Po páření se mládě rodí za 17–18 dnů, 4–5 měsíců setrvává v poměrně malém vaku, kde se přichytí na jednu ze dvou mléčných bradavek. Po opuštění vaku ho matka ještě 1–2 měsíce kojí a vozí na zádech. Biologie a fyziologie rozmnožování u kusua liščího vedly k základním poznatkům o reprodukci vačnatců. Dlouhodobá ekologická studia ukázala, že po opuštění matky ve stáří 6–18 měsíců nastává u mláďat vysoká mortalita, a zvláště nápadná je u samců.

4) Mají menší počet zubů (34–40): v horní čelisti jsou 2–3 řezáky, 1 špičák, 2–3 třenáky, 4 stoličky, v dolní čelisti jsou jen 2 řezáky, žádný špičák, 2–3 třenáky a 4 stoličky.
5) Tělo i s hlavou měří 55 cm, poměrně dlouhý, huňatý, ale na konci na spodině holý, slabě ovíjivý ocas měří až 40 cm. Hmotnost tohoto vačnatce se pohybuje od 1,5 do 4,5 kg.
6) *Trichosurus vulpecula fuliginosus*.